

אלישע בן אבויה - מקורות

תוספתא מסכת חגיגה (ליברמן) פרק ב הלכה ג

ארבעה נכנסו לפרדס בן עזיי ובן זומא אחר ור' עקיבא אחד הציץ ומת אחד הציץ ונפגע אחד הציץ וקיץץ בנטיעות ואחד עלה בשלום וירד בשלום בן עזיי הציץ ומת עליו הכת' אוי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו בן זומא הציץ ונפגע עליו הכת' אוי דבש מצאת אכול דייך וגוי אלישע הציץ וקיץץ בנטיעות עליו הכת' אומ' אל תתן את פיך לחטיא את בשריך וגוי

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף יד עמוד ב

תנו רבנן: ארבעה נכנסו בפרדס, ואלו הן: בן עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא. אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים! משום שנאמר +תהלים ק"א+ דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. בן עזאי הציץ ומת, עליו הכתוב אומר +תהלים קט"ז+ יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. בן זומא הציץ ונפגע, ועליו הכתוב אומר +משלי כ"ה+ דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו. אחר קיץץ בנטיעות. רבי עקיבא יצא בשלום.

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק כד

אלישע בן אבויה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה לאדם שבונה אבנים תחילה ואחר כך לבנים. אפילו באים מים הרבה ועומדין בצידן אין מחין אותו ממקומו. ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה לאדם שבונה לבנים תחילה ואחר כך אבנים. אפילו באים מים קימעא מיד הופכין אותו:

הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה לסיד שטוח על גבי אבנים אפילו יורדין עליו כמה גשמים אין מזיזות אותו ממקומו. אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסיד שניטוח על גבי לבנים אפילו יורדין עליו גשמים קימעא מיד נימוק והולך לו:

הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה [למה הוא] דומה לכוס שיש לו פסיפס. ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה [למה הוא] דומה לכוס שאין לו פסיפס. שכיון שנתמלא הכוס נהפך על צידו ונשפך כל מה שבתוכו:

הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה [למה הוא] דומה לסוס שיש לו כלונס. ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה [למה הוא] דומה לסוס שאין לו כלונס כיון שרוכב עליו זורקו בבת ראש:

הוא היה אומר הלומד תורה בילדותו דברי תורה נבלעין בדמיו ויוצאין מפיו מפורשין. והלומד תורה בזקנותו אין דברי תורה נבלעין בדמיו ואין יוצאין מפיו מפורשין. וכן מתלא אומר אם בנערותיך לא חפצתם איך תשיגם בזקנותיך

הוא היה אומר קשין דברי תורה לקנותה ככלי זהבים ונוחין לאבדם ככלי זכוכית שנאמר לא יערכנה זהב וזכוכית [ותמורתה כלי פז] (איוב כ"ח י"ז). מקיש זהב לזכוכית מה כלי זהב לאחר שנשבר יש לו תקנה וכל כלי זכוכית אין להם תקנה כשנשברו אלא אם כן חזרו לברייתן. ומה אני מקיים ותמורתה כלי פז לומר לך כל העמל בהן ומקיימן פניו מצהיבות כפז. וכל העמל בהם ואין מקיימן פניו משחירות כזכוכית:

הוא היה אומר יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנה ולשכחה בשתי שנים. כיצד יושב אדם ששה חדשים ואינו חוזר בה נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא. י"ב חודש ואינו חוזר בה נמצא מחליף חכמים זה בזה. י"ח חודש ואינו חוזר בה נמצא משכח ראשי פרקים. כ"ד חודש ואינו חוזר בה נמצא משכח ראשי מסכתותיו. ומתוך שאומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכמים זה בזה ומשכח ראשי פרקים וראשי מסכתותיו סוף שיושב ודומם. ועליו אמר שלמה על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבנים נהרסה (משלי כ"ד ל' ול"א). וכיון שנפל כותלו של כרם מיד חרב כל הכרם כולו:

הוא היה אומר כל המעשה את חבירו לעשות דבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עשה בגופו. [משל] משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שצד צפור ונתנו לאחד מעבדיו ואמר לו הוי זהיר בצפור זה שאם אתה נזהר בו טוב ואם לאו אני נוטל נשמתך תחתיו. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל דברי תורה שנתתי לכם אם אתם משמרים אותן טוב ואם לאו אני נוטל נפשכם תחתיה שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דברים ד' ט'). [ואומר] כי לא דבר רק הוא מכס כי הוא חייכם (שם ל"ב מ"ז):

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף טו עמוד א

אחר קיצץ בנטיעות, עליו הכתוב אומר +קהלת ה'+ אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. מאי היא? חזא מיטטרון דאתיהבא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דישראל, אמר: גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי, שמא חס ושלום שתי רשויות הן. אפקוהו למיטטרון ומחיוהו שיתין פולסי דנורא. אמרו ליה: מאי טעמא כי חזיתיה לא קמת מקמיה? איתיהבא ליה רשותא למימחק זכוותא דאחר, יצתה בת קול ואמרה +ירמיהו ג'+ שובו בנים שובבים - חוץ מאחר, אמר: הואיל ואיטריד ההוא גברא מההוא עלמא ליפוק ליתנהי בהאי עלמא. נפק אחר לתרבות רעה. נפק אשכח זונה, תבעה. אמרה ליה: ולאו אלישע בן אבויה את? - עקר פוגלא ממישרא בשבת ויהב לה. אמרה: אחר הוא.

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף טו עמוד א

שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה, אמר ליה: מאי דכתיב +קהלת ז'+ גם את זה לעמת זה עשה האלהים? - אמר לו: כל מה שברא הקדוש ברוך הוא - ברא כנגדו, ברא הרים - ברא גבעות, ברא ימים - ברא נהרות. אמר לו: רבי עקיבא רבך לא אמר כך, אלא: ברא צדיקים - ברא רשעים, ברא גן עדן - ברא גיהנם. כל אחד ואחד יש לו שני חלקים, אחד בגן עדן ואחד בגיהנם, זכה צדיק - נטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, נתחייב רשע - נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם. אמר רב משרשיא: מאי קראה? גבי צדיקים כתיב +ישעיהו ס"א'+ לכן בארצם משנה יירשו. גבי רשעים כתיב +ירמיהו י"ז'+ ומשנה שברון שברם. שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה: מאי דכתיב +איוב כ"ח'+ לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז - אמר לו: אלו דברי תורה, שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית. - אמר לו: רבי עקיבא רבך לא אמר כך, אלא: מה כלי זהב וכלי

זכוכית, אף על פי שנשברו יש להם תקנה - אף תלמיד חכם, אף על פי שסרח יש לו תקנה. -
אמר לו: אף אתה חזור בד'! - אמר לו: כבר שמעתי מאחורי הפרגוד: שובו בנים שובבים -
חוץ מאחר. תנו רבנן: מעשה באחר שהיה רוכב על הסוס בשבת, והיה רבי מאיר מהלך
אחריו ללמוד תורה מפיו. אמר לו: מאיר, חזור לאחריך, שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן
תחום שבת. אמר ליה: אף אתה חזור בד'. - אמר ליה: ולא כבר אמרתי לך: כבר שמעתי
מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים - חוץ מאחר. תקפיה, עייליה לבי מדרשא. אמר ליה
לינוקא: פסוק לי פסוק! אמר לו: +ישעיהו מ"ח+ אין שלום אמר ה' לרשעים. עייליה לבי
כנישתא אחריתי, אמר ליה לינוקא: פסוק לי פסוק! אמר לו +ירמיהו ב' + כי אם תכבסי
בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני. עייליה לבי כנישתא אחריתי, אמר ליה

(המשך) תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף טו עמוד ב

לינוקא: פסוק לי פסוק! אמר ליה +ירמיהו ד' + ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי
תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי וגו'. עייליה לבי כנישתא אחריתי, עד
דעייליה לתליסר בי כנישתא, כולהו פסקו ליה כי האי גוונא. לבתרא אמר ליה: פסוק לי
פסוק! - אמר ליה: +תהלים נ" + ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו'. ההוא ינוקא
הוה מגמגם בלישניה, אשתמע כמה דאמר ליה ולאלישע אמר אלהים. איכא דאמרי: סכינא
הוה בהדיה וקרעיה, ושדריה לתליסר בי כנישתא. ואיכא דאמרי, אמר: אי הואי בידי סכינא
- הוה קרענא ליה.

כי נח נפשיה דאחר אמרי: לא מידן לידייניה, ולא לעלמא דאתי ליתי. לא מידן לידייניה -
משום דעסק באורייתא, ולא לעלמא דאתי ליתי - משום דחטא. אמר רבי מאיר: מוטב
דלידייניה וליתי לעלמא דאתי, מתי אמות ואעלה עשן מקברו. כי נח נפשיה דרבי מאיר
סליק קוטרקא מקבריה דאחר. אמר רבי יוחנן: גבורתא למיקלא רביה? חד הוה בינא ולא
מצינן לאצוליה. אי נקטיה ביד - מאן מרמי ליה, מאן? אמר: מתי אמות ואכבה עשן מקברו!
כי נח נפשיה דרבי יוחנן - פסק קוטרקא מקבריה דאחר. פתח עליה ההוא ספדנא: אפילו
שומר הפתח לא עמד לפניך, רבינו. בתו של אחר אתיא לקמיה דרבי, אמרה ליה: רבי,
פרנסני. אמר לה: בת מי את? - אמרה לו: בתו של אחר אני. אמר לה: עדיין יש מזרעו
בעולם? והא כתיב +איוב י"ח+ לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו! - אמרה לו:
זכור לתורתו ואל תזכור מעשיו. מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי. בכה ואמר רבי:
ומה למתגנין בה - כך, למשתבחין בה - על אחת כמה וכמה.

רות רבה (וילנא) פרשה ו

מהיכן היה לו המעשה הזה אמרו פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר וראה אדם אחד
שעלה לראש הדקל ונטל האם על הבנים וירד בשלום, במוצאי שבת ראה אדם אחר שעלה
לראש הדקל ונטל הבנים ושלח את האם וירד והכישו נחש ומת, אמר כתיב (דברים כ"ב)
שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים, היכן טובו של זה
והיכן אריכות ימים של זה, ולא ידע שדרשה ר' עקיבא בצבורא למען ייטב לך בעולם שכולו
טוב, והארכת ימים לעולם שכולו ארוך, ויש אומרים על ידי שראה לשונו של ר' יהודה
הנחתום נתון בפי הכלב, אמר אם הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך, לשון שאינו יודע ואינו יגע
בתורה עאכ"ו, אמר אם כן לא מתן שכר לצדיקים ולא תחיית המתים, וי"א על ידי
שכשהיתה אמו מעוברת בו עברה על בתי עבודת כוכבים והריחה ונתנו לה מאותו המין
ואכלה והיה מפעפע בכריסה כריסה של חכינה,

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק ב דף עז טור ב/ה"א

מני אחר אלישע בן אבויה שהיה הורג רבי תורה אמרין כל תלמיד דהוה חמי ליה משכח באורית' הוה קטיל ליה ולא עוד אלא דהוה עליל לבית וועדא והוה חמי טלייא קומי ספרא והוה אמר מה אילין יתבין עבדין הכא אומנותיה דהן בנאי אומנותיה דהן נגר אומנותיה דהן צייד אומנותיה דהן חייט וכיון דהוון שמעין כן הוון שבקין ליה ואזלין לון עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגומי' שחיבל מעשה ידיו של אותו האיש און בשעי' שומדא הוון מטענין לון מטולין והוון מתכוונין מיטעון תרי חד מטול משם שנים שעשו מלאכה אחת אמר אטעוננון יחידאין אזלון ואטעונינון יחידיין והוון מתכוונין מיפרוק בכרמלית שלא להוציא מרה"י לרשות הרבים אמר אטעונינון צלוחיין אזלון ואטעונינון צלוחיין

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק ב דף עז טור ב/ה"א

אבויה אבא מגדולי ירושלם היה ביום שבא למוהליני קרא לכל גדולי ירושלם והושיבן בבית אחד ולרי' אליעז' ולרי' יהושע בבית אחר מן דאכלון ושתון שרון מטפחין ומרקדקין א"ר ליעזר לרי' יהושע עד דאינון עסיקין בדידון נעסוק אנן בדידון וישבו ונתעסקו בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאיי' לכתובים וירדה אש מן השמים והקיפה אותם אמר להן אבויה רבותיי מה באתם לשרוף את ביתי עלי אמרו לו חס ושלום אלא יושבין היינו וחוזרין בדברי תור' מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמיחים כנתינתן מסיני והית' האש מלחכ' אותן כלחכתן מסיני ועיקר נתינתן מסיני לא ניתנו אלא באש וההר בוער באש עד לב השמים אמ' להן אבויה אבא רבותיי אם כך היא כוחה של תורה אם נתקיים לי בן הזה לתורה אני מפרישו לפי שלא היתה כוונתו לשם שמים לפיכך לא נתקיימו באותו האיש

רות רבה (לרנר) פרשה ו

לאחר ימים חלה אלישע בן אבויה. אתון אמרי ליה לרי' מאיר, אלישע רבך חולה. אזל לגביה. אמ' ליה, חזור בך. אמ' ליה, ועד כדון מקבלין? אמ' ליה, ולא כת' תשב אנוש עד דכא (תהלים צ: ג) עד דכדוכה של נפש. באותה שעה בכה אלישע בן אבויה ומת. והיה ר' מאיר שמח ואומ', דומה לי שמתוך תשובה נסתלק ר'. וכיון שקברוהו באת האור לשרוף את קברו. אתון אמרין ליה לרי' מאיר, קבר רבך נשרף. יצא ופרס עליו טליתו אמ', ליני הלילה בעולם הזה שכולו לילה והיה בבקר לעולם הבא שכולו בקר. אם יגאלך טוב יגאל זה הב"ה, שני טוב י"י לכל (תהלים קמה: ט). ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי י"י שכבי עד הבקר [ודמכת] ליה.

תשובת רב האי גאון
אוצר הגאונים (ב"מ לוין, חגיגה, עמ' 31)

ודשאילתון, הא דתנו רבנן : ארבעה נכנסו לפרדס : בן עזאי ובן זומא, אחר ור' עקיבא **(חגיגה יד, ב.)**. זה הפרדס מה הוא? ובמה הציץ ונפגע? ופגיעה זו מה היא? ומה הוא "קיצץ בנטיעות"? ומה הן נטיעות הללו? ור' עקיבא שנכנס, לאיזה מקום נכנס? ומפני מה נכנס בשלום ויצא בשלום? אם תאמר מפני צדקתו, הנה גם בן עזאי וחבריו צדיקים הם? יפרש לנו אדוננו הלכה זו, כי רבו הדעות.

תשובה

דעו, כי אנו מעודנו אין דרכנו לחפות על דבר ולפרש אותו שלא מדעת מי שאמרו כדרך שאחרים עושים. והרי אנו מפרשים לך דעתו של תנא זה ותוכן כוונתו ואמיתת מה שהיה סבור, ואין אנו ערבים עכשיו שהדברים הלכה. ודאי משניות הרבה יש שאינן הלכה, ואנו מפרשים אותם אליבא דמאן דאתנון.

ושמא אתה יודע, כי הרבה מן החכמים היו סוברים, כי מי שהוא הגון בכמה מידות זכורות ומבוארות, כשמבקש לצפות במרכבה ולהציץ בהיכלות של מלאכי מרום, יש לו דרכים לעשות שישב בתענית ימים ידועים, ומניח ראשו בין ברכיו ולוחש לארץ שירות ותשבחות הרבה שהן מפורשות. ובכן מציץ בפנימיו ובחדריו כמי שהוא רואה בעיניו היכלות שבעה, וצופה כאילו הוא נכנס מהיכל להיכל ורואה מה שיש בו. ויש שתי משניות שהתנאים שונים אותן בדבר זה, ונקראות **היכלות רבתי והיכלות זוטרתני**, ודבר זה מפורסם וידוע.

ועל אותן צפיות שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס, המשיל את ההיכלות הללו לפרדס, והעלה להם השם הזה, ודימה את הארבעה הללו שהוא סובר כי הציצו במרכבה וראו שנכנסו להיכלות כמי שנכנס לפרדס. ודבר זה ברור ממקומו. תחילה כי פסקא דמתניתין שעליה נשנית משנה זו "ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו" **(משנה, חגיגה פ"א, מ"א)**, ועוד שמפורש בברייתא זו בהדיא **(חגיגה יד, ב.)** : "אמר להן ר' עקיבא : כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו מים מים." ובהיכלות זוטרתני מפורש בלשון הזה : פתח היכל שישי נראה כמי שיש בו אלפים רבבות גלי מים, ואין בו אפילו טיפה אחת של מים, אלא אוויר זיו אבני שיש טהור צלולות כהיכל שזיו מראהו דומה למים.

וזה ששנו "בן עזאי הציץ ומת", כי הגיע זמנו להיפטר מן העולם. וזה ששנו "בן זומא הציץ ונפגע", פתרון "נפגע" כמי שנשתטה מן המראות המבהילות, שלא הכילה דעתו לסבלם. ודומה לפגעים דאמרינן (שבועות טו, ב) "איזהו שיר של פגעים, יושב בסתר עליון וגו'". וזו היא ששנינו **(חגיגה טו, א)** : "מעשה בר' יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית, וראה בן זומא, ולא עמד מפניו. אמר לו : מאין ולאין בן זומא?" וסוף המשנה : "אמר להם ר' יהושע לתלמידיו, כבר בן זומא בחוץ." כלומר, שיצא מכלל הדעת.

ופירוש "אחר קיצץ בנטיעות", משל הוא על עיקר הדבר. ארבעה נכנסו לפרדס, וכיוון שהפסיד "אחר" והשחית, דימוהו למי שנכנס לפרדס וקיצץ בנטיעות, כי אחר חשב שיש שתי רשויות, כאלו האמגושים (פרסיים), שאומרין הורמיז ואהורמין ומקור טוב ומקור רע, מעון אור וחושך. לטעם זה נתכוון תנא זה ששנה משנה זו.

ור' עקיבא היה יותר שלם מכולן, כי הציץ כהוגן וצפה כראוי, והכיל דעתו אותן מראות המבהילות, ונתן לו הקב"ה חיים. וכל דבר שצפה, חשב בו מחשבה נכונה בדעת נכוחה.

ב.

ודע, כי דבר זה היה מקובל אצל הראשונים כולן יחדיו, ולא היה אחד מהם מכחש בו. כי אומרים היו כי הקב"ה עושה אותות ונוראות על ידי הצדיקים, כמו שהוא עושה על ידי הנביאים. ומראה את הצדיקים מראות נוראות, כדרך שהוא מראה את הנביאים. כי תקנות יש לעולם בדברים הללו, ואין בהם הפסד כל עיקר. כי יודע אלקים שאין טוענין בו טענה בטלה. וכל מה שנאמר שנעשה לר' חנינא בן דוסא וזולתו, היו מאמינים בו ולא מכחישין.

ומר רב שמואל גאון ז"ל וכיוצא בו, שהרבו לקרות בספרי נכרים, אומרים שאין המראות הללו נראות אלא לנביאים, ולא יעשה נס אלא לנביא, ומכחישין בכל מעשה שנאמר כי נעשה בו נס לצדיקים, ואמרו כי אין זה הלכה. ואף במעשה של ר' עקיבא, שצפה בהיכלות, ומה שנאמר על ר' נחוניא בן הקנה ועל ר' ישמעאל וכיוצא בהן, גם כל אלה אומרין אינן הלכה. ואנו סוברים, כי הקב"ה עושה נסים לצדיקים ונפלאות גדולות, ולא רחוק ממנו שהוא מראה אותן בפנימיות מראות היכליו ומעמד מלאכיו.

ואתה, מחמד עינינו, אשר אתה אומר לבוא לחדרי ההלכה, יביאך המלך חדריו, יזכך לתת לך מהלכים עם העומדים לפניו, ותרווה מדשן ביתו ונחל עדניו תשקה, כי עמו מקור חיים וישע רב.

מושגים

היכלות רבתי והיכלות זוטרתני: ספרים העוסקים בתורת הסוד, ובהם נשנו סדרי השמים וצבאם, תיאור הכיסא, בית המקדש של מעלה, בצירוף תורת הבריאה וכמה דברים על נפש האדם. הספר מיוחס לרבי ישמעאל שנחשב עוד בזמן קדום לאחד מגדולי תורת הסוד. חלק מחיבור זה הודפס בספר "פרקי היכלות", בתוך קובץ "ארזי הלבנון", ונציה, שס"א, קראקא, ת"ח. **חזור**

מקורות

1. חגיגה יד, ב

תנו רבנן: ארבעה נכנסו בפרדס, ואלו הן: בן עזאי, ובן זומא, אחר ורבי עקיבא. אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו "מים-מים", משום שנאמר "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני" (תהלים קא, ז). בן עזאי הציץ ומת; עליו הכתוב אומר: "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו" (תהלים קטז, טו). בן זומא הציץ ונפגע, ועליו הכתוב אומר "דבש מצאת אכל דרך פן תשבענו והקאתו" (משלי כה, טז). אחר קיצץ בנטיעות. רבי עקיבא יצא בשלום.

רש"י

נכנסו לפרדס: עלו לרקיע על ידי שם.

שיש טהור: מבהיק כמים צלולין.

אל תאמרו "מים-מים": יש כאן, איך נלך.

הציץ: לצד השכינה.

ונפגע: נטרפה דעתו.

יקר בעיני ה' המותה לחסידינו: הוקשה מיתתו לפני שמת בחור. ואף על פי כן, אי

אפשר שלא ימות, משום שנאמר "כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג). **חזור**

2. חגיגה פ"א, מ"א

אין דורשין בעריות בשלושה, ולא במעשה בראשית בשניים, ולא במרכבה ביחיד, אלא אם

כן היה חכם ומבין מדעתו.

ביאור

אין דורשין בעריות: בגמרא מבואר: בסתרי עריות. ומפרש רש"י: "שאינן מפורשות בתורה,

כגון בתו מאנוסתו ואם חמיו ואם חמותו, שלמדים אותן בדרך המדרש (גמרא, סנהדרין

עה, א).

בשלושה: לפני שלושה בני אדם (או יותר) כאחד. והטעם מבואר בגמרא, שמא בזמן שאחד

יישא וייתן עם הרב, שאר השניים יתווכחו ביניהם, ולא תהא דעתם פנויה לשמוע את דברי

הרב, ומתוך כך יטעו ויבואו להתיר איסור בעריות. ולא חששו חכמים לשאר איסורים

שבתורה, אלא לעריות דווקא, לפי שנפשו של האדם מחמדתן ומתאוה להן. ברם, לפני

שניים מותר לדרוש בעריות, שאף אם אחד נושא ונותן עם הרב, השני מטה אוזנו לשמוע,

נמצאו הדברים שמורים בלב שניהם.

ולא במעשה בראשית: ואין דורשין במעשה הבריאה של ששת ימי בראשית.

בשניים: אפילו לשני בני אדם; שנאמר (דברים ד, לב): "כי שאל נא לימים ראשונים". יחיד

שואל במעשה בראשית, ואין שניים שואלים במעשה בראשית (ברייתא בגמרא יא, ב).

ולא במרכבה: במעשה מרכבה (יחזקאל, פרק א).

ביחיד: אפילו ליחיד.

אלא אם כן היה: אותו יחיד.

חכם: התופס דברים ברמזים.

ומבין מדעתו: להתבונן בכוונת הרמזים, ומתוך ראשי פרקים שרבו מוסר לו הוא מבין את

השאר מדעתו.

אהד אזרחי-קבלה

בטקסט המסתורי בתלמוד במסכת חגיגה, בו מסופר על "ארבעה שנכנסו לפרדס", מתואר רבי עקיבא כמי שנותן הנחיות מיסטיות לתלמידיו וחבריו לפני המסע אל העולמות העליונים, שהם ה"פרדס". רבי עקיבא אומר להם שם: "כשתגיעו למקום אבני שיש טהור

אל תאמרו מים מים, שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיניי". זהו טקסט עלום, שכמעט כל מילה בו היא סוד. מהן אותן אבנים, מהו אותו מקום, ולמה שיגידו שהן מים ומה משמעות הדבר, ולמה 'מים' פעמיים? הרבה תהיות יש פה, ואני רוצה לגעת רק בקצה העניין¹⁴:

בשפת הסמלים המיסטית של חז"ל, שחדרה אחר כך אל שפת הקבלה, 'מים' מסמלים תשוקה. השתוקקות. והנה, בדרך כלל, מי שנכנס אל מעמקי הקדושה מרגיש שעליו לבחור בין התמסרות לתשוקתו אל הקודש ובין התשוקה המינית שיש בו ככל האדם. זוהי הברירה המסורתית. מי שרוצה למצוא אלהים מתבקש לזנוח את תשוקתו אל הבשר. אבל רבי עקיבא, שהוא המיסטיקאי העברי הגדול של האהבה, מזהיר את חבריו: "אל תאמרו מים, מים" כלומר אל לכם להכנס אל הפרדס מתוך התודעה המפרידה בין "מים תחתונים" ו"מים עליונים" בלשונם – כלומר בין התשוקה האלהית והתשוקה המינית. זה טוב בשביל התחלות הקדושה, אבל כשתתקדמו הלאה לא תוכלו להמשיך עם הגישה הזו. בפרדס צריך לדעת שבאמת אין כל הבדל. יש מים. יש תשוקה. ורק מי שאינו יורד למעמקיה של התשוקה המינית סובר שהיא שונה מן התשוקה לאלהים. ומי שסובר כך, איננו יכול להכנס בפרדס, שהוא הדימוי השמימי של גן העדן, כי על הדרך אל גן העדן שומרים "הכרובים ולהט החרב המתהפכת" ומי שאיננו יודע בעומק נפשו (ולא רק בפיו, כמובן) את סוד האחדות הגדולה, את סוד החיבור, נצרב בלהט-חרב הכרובים.

התשובה התקבלה מחברים מקשיבים בתאריך ח' תשרי ה'תשס"ו

סוד ההפרדה בין מים למים

השאלה

שלום

אני לא יודעת אם הגעתי לאדם הנכון עם השאלה שלי
אבל אין מה להפסיד
חיוך
קראתי במקום מסויים שרבי עקיבא אמר לתלמידים
לפני הכניסה לפרדס
"כשתגיעו למקום אבני שיש טהור אל תאמרו
מים מים שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני"

האם זה נכון שאחד הפירושים אומר שמים הם תשוקה
ושאין להפריד בין מים עליונים למים תחתונים
זאת אומרת שאין להפריד בין תשוקת האיחוד בין
גבר ואישה לבין תשוקת האיחוד של הנשמה
עם האלוהים?
והאם ישנם עוד פירושים לזה?

בשבילי ההבנה הזאת היא מאוד משמעותית

תודה מלב

נעמי

התשובה

שלום רב

אני שמח שאת שואלת, אמנם האם באמת הגעת אל המקום הנכון בשאלה, זה את צריכה לענות לאחר שתקבלי את התשובה, ותבחני את הדברים אם זה מה שאת מחפשת, ואם לא או שתנסי לשאול שוב ולחדד יותר את הדברים או שתחליטי לנסות לברר במקומות אחרים, והשאלה שלך איננה חייבת להיות מוגבלת בתשובה שאני כותב אלא תשאלו ותבררי ותראי מה עונה לך ומה מקדם אותך.

הסיפור שאת מעלה הוא סיפור הנמצא בגמרא במסכת חגיגה (דף יד ע"ב) וכך מסופר בגמרא:

"תנו רבנן: ארבעה נכנסו בפרדס, ואלו הן: בן עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא. אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים! משום שנאמר "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני". בן עזאי הציץ ומת, עליו הכתוב אומר "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו". בן זומא הציץ ונפגע (השתגע), ועליו הכתוב אומר "דבש מצאת אכל דרך פן תשבענו והקאתו". אחר קיצץ בנטיעות (כפר תעיקר). רבי עקיבא יצא בשלום" אנשים אלו היו גדולי ישראל, אשר נכנסו אל פנימיות גדולה מאד, אל מציאות עליונה מאד שקשה לנו להבין אותה. ולכן גם העיסוק בדברים הוא לא פשוט, שאנו הקטנים לא מבינים בדברים עמוקים אלו, אלא שאנו מנסים להבין את הדברים לפי מיעוט הבנתנו שדברים אלו הם גם כן בכלל חיוב לימוד התורה שאנו מצווים בו, ולכן אינני יכול לומר את כל הפירושים

ואת עמקות הדבר, אלא רק כמה דברים אכתוב ודעי שהדברים לא פשוטים, אלא עמוקים מאד ואף נשגבו מבינתי.

הפירוש הפשוט לדברי רבי עקיבא הוא שאבני שיש זה דבר מסויים שאיננו אמנם יודעים מה הוא, אך איננו מים, אלא זה דומה למים, ולכן כאשר אומרים על אבני השיש האלו שהם מים, זהו שקר שבמעלה עליונה כל כך, גם טעות כזו, גם קלקול קל שבקלים הוא פגיעה חמורה ביותר ולכן הנפילה שנגרמה מדבר זה היתה איומה מאד כפי שראינו בגמרא. זהו לפי פשטם של הדברים, אמנם אנו מוצאים פירושים רבים על אגדה זו, פירושים של גדולי ישראל במשך הדורות שהם הבינו לפי גדלות הבנתם והסבירו לנו, אמנם לפעמים גם הדברים שלהם עדיין גבוהים מההבנה שלנו ואנו רק מנסים להבין, ומה שנבין בתפילה שלא נכשל בהבנה לא נכונה, גם יקדם אותנו ועשוי לפתוח לפנינו עולמות נפלאים.

הפירוש שאת כותבת ששמעת מבוסס על הסבר שכתב בספר "מי השילוח". ספר זה הוא ספר חסידות שנכתב על יסוד דבריו של רה"ג הצדיק ר' יוסף מרדכי ליינר זצ"ל, שהיה תלמיד חבר של הרבה מקוצק ולאחר מכן הקים חסידות אחרת, ובעקבותיו במשך השנים הגיעו לכמה חסידויות, חסידות אדז'ין וחסידות קרלין, והוא היה עמוק מאד, דבריו הם מהפכניים במקומות רבים מספרו. ואף בדבר זה יש לו הסבר שלם, שהוא עמוק ואינני יודע אם הבנתי אותו מספיק ואם אצליח להעביר את הדברים, אך בכל אופן אפשר לראות את הדברים בספר עצמו אשר יצא בשני כרכים עם מפתחות ובקלות אפשר למצוא את הדברים ולראות אותם בפנים.

בכל אופן, הוא מסביר, שמים נאמר בתורה הפנימית שהם מסמלים את התשוקות, ויש מים עליונים ומים תחתונים, יש תשוקות עליוניות, תשוקות אל הקדושה, אל רבש"ע וכו', וישנן תשוקות נמוכות כגון תשוקה של איש אל אשה, ובראייה פשוטה נראה ששתי התשוקות האלו אין להן קשר, שאלו תשוקות של מים עליוניים ואלו תשוקות של מים תחתונים, וכאשר מערבבים את הדברים נוצר נזק גדול. שהתשוקות הנמוכות הן כמו התשוקות העליונות, וזו האמירה מים מים, שיש מים כאלו ומים כאלו, אך באמת כאשר נחדור פנימה לעומק הדברים, אומר שם, נראה שיש רק תשוקה אחת, ושכל התשוקות הן מיסוד אחד לא שני סוגי מים אלא רק אבני שיש בוהקים, וצריך לגלות כיצד גם התשוקות הנמוכות הן באמת יסודן בתשוקות העליונות.

דבר זה הסביר גם הרב קוק זצ"ל בספרו אורות הקודש, שהתפקיד הוא לרומם את התשוקות ולגלות כיצד כולן מקורן בקודש וכולן קשורות אל הקודש. אמנם כאשר התשוקה היא מגיעה באופן לא נכון, כאשר היא מעורבת בסיגים ובקלקולים, קשה מאד לברר את המהות שלה, ולכן צריך לזכך אותה, צריך להוריד את כל הקלקולים שהם נגד התורה ונגד הטבע של האדם, ובכך לגלות שהתשוקה כאשר היא בטהרתה היא מחוברת ויונקת מהתשוקה העליונה.

כך גם הקשר בין האיש לבין האשה. עצם החיבור הוא פנימי, הוא נובע מהשורש של האיחוד בין הנשמות של איש ושל האשה, אמנם כאשר התשוקות הן תשוקות של קלקול, הן אינן יכולות לשמש סולם לתשוקות העליונות, אינן יכולות להתקשר אל התשוקה אל הקדושה, אך כאשר התשוקה אל האשה היא זכה, ממילא ממנה אפשר להגיע אל התשוקה אל רבש"ע. וכך אנו מוצאים בספרים שהקשר של האיש לבין אשה הוא יסוד ושורש לקשר בין ישראל לבין רבש"ע ומי שאיננו חי ומבין את הקשר שבין האיש לבין האשה איננו מבין באמת מהו הקשר בין ישראל לבין רבש"ע.

סודות אל"ף

השפה העברית מכונה "לשון הקדש", וכל אחת מ-22 אותיותיה צופנת בחובה סודות רבים ועמוקים. מהם הסודות הגלומים בצורה, בשם ובערך המספרי של האות אל"ף? פרק ראשון מתוך הספר "אותיות לשון הקדש".

הקדמה

ציור האות **א** מורכב משתי אותיות י – אחת בצדה הימני העליון והשניה למטה משמאל – המתחברות באמצעות ו אלכסונית. מבנה זה מייצג את המים העליונים והתחתונים ואת הרקיע שביניהם, כפי שלימד האריז"ל.

המים נזכרים בתורה לראשונה בתיאור היום הראשון של הבריאה: "ורוח אלהים מרחפת על פני המים". בשלב זה, לא ניתן היה להבחין בין המים העליונים למים התחתונים. מצב זה מכונה "מים במים". ביום השני לבריאה הפריד הקב"ה בין שני סוגי המים, על ידי מתיחת הרקיע ביניהם.

בעבודת הנשמה, כפי שמלמדת החסידות, המים העליונים הם מים של שמחה – חווית קרבה לה', בעוד המים התחתונים הם מים של מרירות – חווית ריחוק מה'.

שתי התכונות העצמיות של המים הן לחות וקור. ניתן אם כן לומר, כי המים העליונים 'רטובים' מהרגשת האחדות עם "רוממות האל", בעוד המים התחתונים 'קרים' מהרגשת הפירוד, התסכול שבחווית "שפלות האדם" הקיומית. עבודת ה', כפי שמלמדת החסידות, מדגישה שלמעשה התודעה הראשונית של שני סוגי המים היא תחושת האלוקות, אם כי מנקודות מבט שונות: מנקודת המבט של המים העליונים, ככל שגדלה "רוממות האל" כך גדלה ההתאחדות של הכל במציאותו המוחלטת; מנקודת המבט של המים התחתונים, כגודל "רוממות האל", כן גודל הפער הקיומי שבין הויתו של ה' לזו של האדם, ועקב כך – "שפלות האדם" הקיומית.

התלמוד מספר על ארבעה חכמים שנכנסו לפרדס, הגן המיסטי של התעלות רוחנית, שניתן להשיגו אך ורק על ידי התבוננות מעמיקה וכוונות קבליות. הגדול שבהם, רבי עקיבא, אמר לאחרים טרם היכנסם: "כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו: 'מים, מים', משום שנאמר: 'דבר שקרים לא יכון לנגד עיני'". האריז"ל מסביר שמקום "אבני שיש טהור" הוא הנקודה שבה מתאחדים המים העליונים והמים התחתונים. במקום זה אסור לאדם להכריז "מים, מים" – להפריד, כביכול, בין מים למים. מקום "אבני שיש טהור" הוא מקום האמת – הכח האלוקי לשאת שני הפכים בו זמנית; או כניסוחו של הרשב"א: "נמנע הנמנעות". כאן, "רוממות האל" ו"קרבתו" לאדם מתאחדת עם "שפלות האדם" ו"ריחוקו" מה'.

התורה פותחת באות **ב**: "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". עשרת הדברות, ההתגלות האלוקית לעם היהודי בהר סיני, פותחות באות **א**: "אנכי הוי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". במדרש נאמר שה"עליונים" (– המציאות העליונה) הופרדו מן ה"תחתונים" (– המציאות התחתונה), בגזרת הקב"ה שהתחתונים לא יעלו למעלה והעליונים לא ירדו למטה. במתן התורה ביטל הקב"ה את גזירתו, בהיותו הראשון לרדת למטה, ככתוב:

"וירד הוי' על הר סיני". התחתונים מצדם עלו למעלה: "ומשה נגש אל הערפל...". איחוד היעליונים' – ה-י העליונה, עם ה'תחתונים' – ה-י התחתונה, באמצעות ו החיבור של התורה, הוא הוא סודה של האות א.

סיפור 'ארבעה נכנסו לפרדס' על פי הזוהר הקדוש

נפתלי ליברמן

המאמר משווה בין הסיפור בגמרא לביאורו בזוהר, ומנתח את התייחסות הזוהר לכל אחת מארבע הדמויות שנכנסו לפרדס (מתוך: גולות י', תשס"ד)

סוד ההתחברות לה' במיתה על קידוש ה'

א. פתיחה

המעשה ב'ארבעה נכנסו לפרדס' ידוע ומוכר. במסגרת חבורה ללימוד משותף של פרק 'אין דורשין' עסקנו בניתוח המעשה, תוך ניסיון ללימוד פשטני, שאינו מבוסס דווקא על דרכי הפירוש המקובלות לקטעים אלו. במאמר זה אנסה לסקור מספר רעיונות להבנת המעשה על פי הזוהר הקדוש. המובא כאן הוא ברובו פרי הלימוד המשותף [1].

את הסיפור על ארבעה שנכנסו לפרדס אנו מוצאים לראשונה בתלמוד בבלי:

תנו רבנן: ארבעה נכנסו לפרדס, ואלו הן: בן עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא. אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים! משום שנאמר 'דבר שקרים לא יכון לנגד עיני' [2]. **בן עזאי** הציץ ומת, עליו הכתוב אומר 'יקר בעיני ה' המותה לחסידיו' [3]. **בן זומא** הציץ ונפגע, ועליו הכתוב אומר 'דבש מצאת אכל דרך פן תשבענו והקאתו' [4]. **אחר** קיצץ בנטיעות. **רבי עקיבא** יצא בשלום. (חגיגה יד ע"ב)

בזוהר, בתוך החלק המכונה 'פרשת ההיכלות' [5], אנו מוצאים, בדומה למדרשים אחרים, סיפור מקביל לזה המופיע בגמרא אך לא זהה לו. בזוהר נוסף היבט חדש במעשה, שם אנו מוצאים את תיאור הדברים שעברו הארבעה בעת שהיו בתוך ה'פרדס' - תוך פירוט של הכוח שהוביל כל אחד ואחד אל המקום אליו הגיע.

זוהר פרשת פקודי, רנד ע"א	תרגום "ידיד נפש"
ארבעה נכנסו לפרדס, וכלהו אתברירו לדוכתא דא לאלין ארבע יסודי, וכל חד וחד אתקשר בדוכתיה דא בסטרא דאשא ודא בסטרא דמיא ודא בסטרא דרוחא ודא בסטרא דעפרא, וכלהו אטבעו ביסודא דיליה כמה דעאלו, בר ההוא שלימא חסידא דאתיא בסטרא דימינא ואתדבק בימינא וסליק לעילא, וכד מטא להאי אתר דאקרי היכל אהבה אתדבק ביה ברעו דלבא, אמר האי היכלא צריכא איהו לדבקה ליה בהיכלא דלעילא באהבה רבה. כדין אשתלים ברזא דמהימנותא ואיהו סליק ואשלים אהבה זוטא באהבה רבה כדקא חזי. ועל דא מית באהבה [6] ונפק נשמתיה בהאי קרא: 'ואהבת' [7] - זכאה חולקיה.	ארבעה נכנסו לפרדס, וכולם נתבררו למקום זה לאלו ארבעה יסודות, וכל אחד ואחד נקשר במקומו זה בצד האש וזה בצד המים וזה בצד הרוח וזה בצד העפר, וכולם נטבעו ביסוד שלו כמו שנכנסו, חוץ מהשלם ההוא והחסיד הזה שבא מצד ימין ונתדבק בימין ועלה למעלה, וכאשר הגיע למקום הזה הנקרא 'היכל אהבה' נתדבק בו ברצון הלב, אמר היכל הזה צריכים להדביקו בהיכל של למעלה באהבה רבה. אז השתלם בסוד האמונה והוא עלה והשלים אהבה קטנה באהבה רבה כראוי. ועל כן מת באהבה ויצאה נשמתו בפסוק זה 'ואהבת' - אשרי חלקו.
כל אינון אחרנין נחתו לתתא כל חד וחד, ואתענשו בההוא יסודא דנחת לתתא:	כל אלו האחרים ירדו למטה כל אחד ואחד, ונענשו ביסוד ההוא שירד למטה:
אלישע נחת לתתא בסטר שמאלא דאיהו אשא, ונחית ביה ולא סליק, ואערע בההוא סטרא אחרא דאקרי אל אחר, ואתמנע מניה תשובה ואתתרך בגין דאתדבק ביה ועל דא אקרי אחר	אלישע ירד למטה בצד שמאל שהוא אש, וירד בו ולא עלה, ונפגש בצד האחר ההוא הנקרא אל אחר, ונמנע ממנו תשובה ונגרש משום שנדבק בו

ועל כן נקרא אחר.	ואוקימנא.
<p>בן עזאי ירד ביסוד העפר, ומטרם שהגיע לשרפת העפר המגיע לצד האחר ההוא נטבע בעפר ההוא ומת, ועל זה כתוב 'יקר בעיני ה' המותה לחסידיו'.</p> <p>בן זומא ירד ביסוד הרוח, ופגש ברוח אחר המגיע לצד הטומאה הנקרא 'פגע רע' ומשום כך פגע בו ולא נתיישב בו.</p> <p>וכולם לא ניצלו מעונש. ועל זה אמר שלמה 'יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים', משום שאלו ירדו במדרגות אלו נענשו.</p> <p>בוא וראה, משום שר' עקיבא עלה למעלה כראוי, נכנס בשלום ויצא בשלום, דוד שאל שאלה ולא נפתרה - דכתיב 'ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים', תמה על מה אלו נהרגו כהרוגי העולם צדיקים זכאים שלא חטאו חטא כדי שיענשו.</p>	<p>בן עזאי נחית ביסודא דעפרא, ועד לא מטא לאוקידו דעפרא דמטי לההוא סטר אחרא אטבע בההוא עפרא ומית, ועל דא כתיב 'יקר בעיני ה' המותה לחסידיו'^[8].</p> <p>בן זומא נחית ביסודא דרוחא, ואערע ברוחא אחרא דמטא לסטר מסאבא דאקרי פגע רע ובגין כך פגע ביה ולא אתישב ביה.</p> <p>וכלהו לא אשתזבן מעונשא. ועל דא אמר שלמה 'יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים'^[9], בגין דאלין נחתו בדרגין אלין ואתענשו.</p> <p>ת"ח, בגין דרבי עקיבא סליק לעילא כדקא יאות, עאל בשלם ונפק בשלם, דוד שאיל שאלתא ולא אתפרש - דכתיב 'ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים'^[10], (ס"א תוהא) על מה דא אלין דאתקטלו בקטולי עלמא צדיקיא זכאין דלא חאבו חובה בגין דיתענשו.</p>

ב. ניתוח

השוואה בין שתי הגירסאות בגמרא ובזוהר, מחדדת מספר נקודות בהבנת הסיפור.

באופן כללי ניתן לומר כי בסיפור, כפי שמוצג בזוהר, יש משמעות **אישית** לכל אחד מהנכנסים. אופיו של כל אחד, מחשבותיו ואף 'שורש נשמתו' - המידה אליה הוא שייך, הם שהובילו אותו אל המקום שאליו הגיע. כל אחד הגיע בסופו של דבר אל המקום אליו 'נמשך' על ידי הגורמים השונים ושם 'טבע', כלשון הזוהר^[11].

נראה כי כל אחד מהנכנסים לפרדס מצא עצמו מול 'ראי קמור', שאמנם משקף את עוצמתו שלו עצמו, אך מאידך, מראה אותה בצורה מוקצנת ומורחבת.

על דרך משל, ניתן אולי להציג את הכניסה לפרדס כנסיעה באוטובוס - עליו עלו כולם. כל אחד הגיע אל התחנה ה**מתאימה לו** ויורד. כך יורד 'אחר' ביסוד האש, בן עזאי רואה את התחנה של יסוד העפר ויורד מן האוטובוס ובכך מפסיד את מטרת הנסיעה, כך גם קורה לבן זומא כאשר מגיעים לתחנה של יסוד הרוח. חשוב להדגיש כאן כי זוהי השאיפה הטבעית של אדם - 'לרדת' בתחנה המתאימה ושייכת לנפשו ולמהותו. ואולם, ר' עקיבא פועל באופן חריג ושונה. כאשר מגיעים לתחנת יסוד המים הוא מדגיש בפירוש "אל תאמרו מים מים" (כמו שמודגש בדברי הזוהר, ר' עקיבא פועל באופן **אקטיבי** כדי "להדבק בסטרא דימיין"), בכך הוא למעשה מצליח להתגבר על 'הרצון' לרדת בתחנתו שלו. ר' עקיבא הוא היחיד שמצליח להגיע אל 'התחנה הסופית', אל הייעוד שלשמו עלו כל החבורה אל

ה'אוטובוס'. כמובן שהשימוש במשל אינו מדויק אך זוהי אולי חלק מההבנה בסיפור כפי שמאיר אותו הזוהר, בכניסה לפרדס יש מאבק בין כוחות הסוחפים את הנפש אל מקומות שאינם בהכרח האידיאליים עבורה אך המשיכה אליהם היא טבעית ונעשית מאליה. כדי להתגבר על משיכה זו יש לפעול. לא ברור בדיוק מהי העבודה אך ניכר כי ר' עקיבא שהתאמץ ופעל, אכן הצליח "להיכנס בשלום ולצאת בשלום". להלן אנסה לפרט את הסיפור הפרטי של כל אחד מהנכנסים כפי שניתן להבינו.

1. אלישע

אלישע שייך על-פי הזוהר ליסוד האש, לצד השמאל. הזוהר מתאר מפגש שלו עם ה'אל האחר' וזהו הדבר שמונע ממנו תשובה. נראה כי הכוונה לכך שמניעת התשובה היא דבר המתרחש ממילא כשאדם מתדבק בסטרא דשמאל - סטרא אחרא. צד זה מונע ממנו עשיית תשובה. בהמשך הגמרא בחגיגה, אנו מוצאים את תיאור המשך דרכו של 'אחר' לאחר מעשה הכניסה לפרדס:

אחר קיצץ בנטיעות, עליו הכתוב אומר 'אל תתן את פיך לחטיא את בשרך' [12]. מאי היא? [13] חזא מיטטרון דאתיהבא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דישראל, אמר: גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי, שמא חס ושלום שתי רשויות הן. אפקוהו למיטטרון ומחיוהו שיתין פולסי דנורא. אמרו ליה: מאי טעמא כי חזיתיה לא קמת מקמיה? איתיהיבא ליה רשותא למימחק זכוותא דאחר, יצתה בת קול ואמרה 'שובו בנים שובבים' [14] - חוץ מאחר, אמר: הואיל ואיטריד ההוא גברא מההוא עלמא ליפוק ליתהני בהאי עלמא... שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה, אמר ליה: מאי דכתיב 'גם את זה לעמת זה עשה האלהים' [15]? - אמר לו: כל מה שברא הקדוש ברוך הוא - ברא כנגדו, ברא הרים - ברא גבעות, ברא ימים - ברא נהרות. אמר לו: רבי עקיבא רבך לא אמר כך, אלא: ברא צדיקים - ברא רשעים, ברא גן עדן - ברא גיהנם. כל אחד ואחד יש לו שני חלקים, אחד בגן עדן ואחד בגיהנם, זכה צדיק - נטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, נתחייב רשע - נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם.
(חגיגה טו ע"א)

סיפור זה מאיר במידה רבה על התופעה שגרמה לאחר לקצץ בנטיעות. אחר ביצע למעשה את הדבר החמור ביותר שניתן לעשות - הוא הפריד בין שתי הרשויות. הגמרא מתארת את 'מסקנתו' של אחר מהמפגש עם מטטרון, הדבר הוביל אותו למסקנה המסוכנת והנוראית כי יש, חלילה, שתי רשויות נפרדות. ראייה שכזאת גורמת נזק עצום. דבר הפוך בדיוק מתרחש אצל ר' עקיבא המקפיד על הימנעות מטענה זו, הוא מזהיר לא לומר 'מים מים', כפי שיתבאר להלן. על פי זאת ניתן אולי לטעון כי הדבר שהוביל את אחר אל החוץ הוא המפגש עם הסטרא אחרא. מפגש זה דורש זהירות, מי שמגיע אליו לא מוכן - עלול למצוא עצמו נגרר על ידו. גם בהמשכה של הגמרא דנן ניתן למצוא הסתכלות כזאת - אחר מבסס ומחזק את טענתו כי יש רשות טובה ורשות רעה, כביכול.

2. בן עזאי

בן עזאי שייך אל יסוד העפר. הזוהר מתאר תהליך בו העפר מגיע לבסוף אל שרפתו - אל האש, אל אחר. התיאור הוא של תהליך אותו עובר בן עזאי בדרכו אל הצד האחר (שהוזכר כאותו צד בו נדבק אלישע). חשוב לציין כאן כי העפר, כפי שהוא מתואר, הוא אמביוולנטי ואינו בהכרח טוב או רע. אם היה בן עזאי מכוון היה מגיע אל הייחוד, אלא שהוא 'פיספס' בעקבות השפעתו של אחר והגיע אל בחינה אחרת בעפר, בחינת העפר שאינו עושה פירות ורגליו יורדות מוות ("וסופו אל עפר") [16]. בדרכו אל העפר הנשרף זוכה בן עזאי להצלחה. הצלחה זו אינה יכולה לבוא בדרך של שינוי הנתיב מאחר שזוהי דרך שלא ניתן לצאת ממנה, באופן דומה לסיפורו של אלישע שלא יכול היה לשוב. ההצלחה היחידה שניתנת לביצוע כאן היא המוות. דווקא המוות, הנמצא כבר בסיפור, ביחס לר' עקיבא, אינו משמש כאן

במשמעות של עונש אך מאידך גם לא במשמעות של הצלחה. מותו של בן זומא הוא הצלה, שהוא זוכה לה כפי הפסוק "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו". המיתה שהוא זוכה לה מצילה אותו מהמשך המסע אל הצד האחר, הסטרא אחרא. דווקא על רקע המיתה הנוספת המופיעה בסיפור - מיתתו של ר' עקיבא - המיתה על קידוש ה', בולטת העובדה כי מותו של בן זומא הוא מוות הבא מתוך **ניתוק** ולא מתוך דבקות והתחברות!

3. בן זומא

יסודו של בן זומא הוא יסוד הרוח, בסיפור המובא בזוהר אנו מוצאים תיאור של בן זומא **המוסט** על ידי **רוחו של אחר** שהסיטה אותו מהכיוון הנכון [17]. רוח, במהותה, היא רוח טובה, אלא שיש גם רוח רעה הדומה לה, טעות ובלבול בין הרוח הטובה לרעה עלול להוביל לחורבן. במהלך דרכו של בן זומא הוא פוגש באותה רוח נגדית המושכת אותו אל הצד האחר (-הסטרא אחרא!). יש להדגיש כי לכאורה היה בן זומא בדרכו אל היעד אלא שהרוח הרעה הטעתה, בלבלה, ומשכה אותו אל הצד האחר.

4. רבי עקיבא

יסודו של ר' עקיבא הוא יסוד המים, יסוד זה מסמל גם את החסד.

ר' עקיבא הוא זה המהווה את 'סיפור ההצלחה' מבין קורותיהם של בני החבורה הנכנסים לפרדס, כניסתו ויציאתו בשלום מתוארות בגמרא ובזוהר כהצלחה. הזוהר מרחיב עוד ומבאר את הצלחתו ופעולותיו של ר' עקיבא וזאת ננסה לבאר.

ראשית, ניתן לראות כי ר' עקיבא פעל בצורה השונה מהותית משלושת האחרים שנכנסו. כמו שהורה לנכנסים עימו, הפעולה צריכה להתנהל באופן אקטיבי - וכך אכן פעל. ההדרכה שנתן לחבריו, "אל תאמרו מים מים" היא הוראה הדורשת התמודדות, לא די בהגררות והסחפות. כפי שראינו ביחס לקורה לשלושת האחרים, נבע כשלונם מפגישה ופגיעה מצידו של הצד האחר - הסטרא אחרא. ר' עקיבא מבין את הבעייתיות בכך ולכן הוא מדגיש לפניהם "כשאתם מגיעים אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים", הוא מבין כי לעיתים נראים דברים באופן מטעה אך הוא מבין את הסכנה הכרוכה בכך. זהו בדיוק חטאו של אלישע, כפי שראינו, ההפרדה בין רשות טובה לרעה. בזוהר מודגשת פעילותו של ר' עקיבא אף יותר. מתואר שהוא **בא מצד ימין ונתדבק בימין ועלה למעלה**, תיאור זה מדגיש פעילות אקטיבית מצידו - נראה שהוא **ידע** מה צריך לעשות ובכך הצליח לנצל כניסה זו אל הפרדס כדי לעלות ולהתקשר אל אותם עולמות עליונים.

מעניין לעיין בסיפור זה המתאר את כניסתו של ר' עקיבא לפרדס, בהקשר לסיפור הגמרא (ברכות סא ע"ב) העוסק במותו של ר' עקיבא, כאחד מעשרת הרוגי מלכות.

'ואהבת את ה' אלהיך'... [18] רבי עקיבא אומר: 'בכל נפשך' אפילו נוטל את נפשך. תנו רבנן: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה... לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים... בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה 'בכל נפשך' - אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: זו תורה וזו שכרה? 'ממתים ידך ה' ממתים וגו' [19]! - אמר להם: '**חלקם בחיים**'. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי העולם הבא.

מותו של ר' עקיבא היה מוות ייחודי (מבחינה רוחנית) - מוות על קידוש השם, מתוך אהבת ה' עצומה. ננסה לטעון כי לאחר יציאתו מהפרדס הפך ר' עקיבא לאדם אחר, חייו עברו ל'מציאות שונה'. לאחר שהצליח ר' עקיבא להגיע אל 'היכל האהבה העליונה' כפי שהוא מתואר בזוהר, הפכו חייו להיות רק 'חדר המתנה' בדרך למימושה של אהבה זו. בדברי ר' עקיבא אנו מוצאים את הכמיהה "מתי יבוא לידי ואקיימנה?", ואכן, במותו הוא זוכה להשלים את שחיכה לו, הוא "מצליח" למות על קידוש השם תוך חיבור בין האהבות, האהבה התחתונה והאהבה העליונה [20].

זה המקום להדגיש כי בקריאת הזוהר אנו נתקלים במוות כבר בהתחלה, בקריאה ראשונה ניתן לטעות ולחשוב כי כשמסופר על מי שמת בכניסתו לפרדס מדובר על בן עזאי. ואולם המשך הקריאה מגלה כי מדובר דווקא בר' עקיבא. הזוהר, אם כן, רואה גם את **מותו** של ר' עקיבא כחלק אינטגרלי מתהליך כניסתו לפרדס. רמיזה זו של הזוהר מובילה אל המסקנה שהועלתה, כי מותו על קידוש השם של ר' עקיבא אינו מקרי והוא מהווה המשך ישיר של כניסתו לפרדס.

בניגוד לגמרא, בה כתוב לגבי מותו של ר' עקיבא: "...יצתה נשמתו באחד", מופיע בזוהר תיאור זה בלשון אחרת: "...יצתה נשמתו בתיבת ואהבת". ייתכן והבדל לשוני זה נובע משני אספקטים של אהבה. הזוהר מספר על הידבקותו של ר' עקיבא ב'היכל אהבה רבה'. הביטוי '**אהבה רבה**' מופיע בברכות קריאת שמע בעניין אהבתו של הקב"ה כלפיו, עם ישראל. הפסוק '**ואהבת את ה' אלהיך**' המוזכר בפרשת 'שמע' עוסק באהבה של עם ישראל כלפי הקב"ה, האהבה זוטא. יש, אם כן, שתי אהבות, אהבה אחת מלמעלה למטה ומולה אהבה נוספת מלמטה למעלה. בין שתי האהבות האלו, 'אהבה רבה' בברכות קריאת שמע, ו'ואהבת' שבפרשת שמע - נמצא ה'אחד' המחבר בין שתי אהבות אלו, הפסוק "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" [21]. מותו של רבי עקיבא, על פי הגמרא המתארת "יצתה נשמתו באחד", היה תוך חיבור שתי האהבות. בכך, למעשה, יצר רבי עקיבא חיבור בין אהבה (13) לאהבה (13), והגיע למצב של מוות מתוך חיבור לקב"ה (26, שם הויה).

כהמשך לטענה זו ניתן לראות גם את עניינו של ר' עקיבא כ"מקשר". במספר עניינים ישנו קשר והקבלה בין ר' עקיבא ליעקב אבינו [22], לכך נוכל להוסיף גם קישור רוחני, יעקב הוא הבריה התיכון, הנכנס בין הקרשים ומחבר ביניהם [23]. בדומה לו, מודגשת אצל ר' עקיבא הצלחתו בחיבור בין זעיר אנפין למלכות (יסוד האמונה) על דרך השלילה. האחרים לא יצאו בשלום מהפרדס בגלל הטעות שעשו, ההפרדה בעולמות העליונים, חילוק בין שתי רשויות (טעותו של אחר). ר' עקיבא, אם כן, הוא זה שכן הצליח לחבר בין הרשויות.

קישור זה שהזכרנו, בין האהבות, הוא כידוע עניינו של שיר השירים. הרב קוק בפירושו לשיר השירים (בתוך 'עולת ראייה') כותב:

'אמר ר' עקיבא... שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל [24]. יש אהבה לשם השי"ת שהיא מצד הבריאה והודה, חסד ד' המלא עולם וטובו על בריותיו, ויש אהבה כזאת שהיא מורגשת בנפש מצד עצם מעלת הנפש לאהוב את הטוב הגמור. ואהבה זו היא עיקר האהבה ויקרה מכל האהבה הנקלטת מבחינת המציאות, וכדי לצייר אותה באמת צריכים כל הציורים הרבים והגדולים שבשיר השירים. על כן אין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל... אמנם, מי שבעת שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל יוכל להשיב "כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה 'ובכל נפשך' [25], מתי יבוא לידי ואקיימנו" [26], ולהאריך באותה שעה ב'אחד' עד שיצאת נשמתו, רק הוא יוכל לומר שאין כל העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קדש ושיר השירים קודש קודשים. אמנם כנטף מיני ים, כזיק אחד מלהב אש שעד לב השמים, כאות אחד מספר גדול ורחב ידים, ידע איש אשר כה רמה נפשו להעריך ג"כ את האהבה הפרטית הטבעית בערכה הטהור, והיו לו האהבה הטהורה הטבעית, והאהבה הלאומית הנאורה, והאהבה האלהית הקדושה ומלאה הוד, ערוכות במערכה, 'כמגדל דויד צוארך בנוי

לתלפיותי' [27]. אבל מה נמוכים הם [אלה שאינם בדרגה זו]... נפשות כאלה, שיותר מרועה בעל לב רגש, שאהב את בת כלבא שבוע, לא יוכלו למצא בר' עקיבא. לא יוכלו גם כן להוציא מקור לתכונת ההחלטה הנפלאה, ששיר השירים הוא קודש קדשים, בערך כל הכתובים כי אם ממקור האהבה הפשוטה, הפרטית, אשר אותה לבדה יחזו. אבל טהורי לב יראו את ר' עקיבא בגודלו, את ר' עקיבא המשחק כשרואה שועל יוצא מבית קדשי הקדשים, מפני שלנפשו הענקית העתיד הרחוק ניצב כהווה, את ר' עקיבא המלא צהלה לקול המונה של רומי, מפני שהאהבה האלהית הנובעת מעומק חכמת ליבו הנפלאה הורתה, עד כדי מלא ציור חי. כי רומי ואיליה כליל תחלוף, ואור ציון לעד יזרח. האהבה בתענוגים למחזה העתיד הודאי מלאה כ"כ את לבבו הטהור, עד כי לא הניחה לו מקום גם לאנחת לב על ההוה המרעיד, שהכירו רק לעב קל על פני החמה הברה בשחקים. ורק ממקור אותה הנפש, שנשמתו יצאה באחד, יצאה ההחלטה: שכל הכתובים קודש, ושיר השירים קודש קדשים. (עולת ראייה ב, עמוד ג')

כאמור, יסודו של ר' עקיבא הוא יסוד המים. ואכן, המים פורצים ונובעים לאורך המעשה. תחילה אנו מוצאים את דברי ר' עקיבא המזהיר מלומר 'מים מים'. בנוסף, מעט לפני הקטע העוסק בכניסה לפרדס מופיע בזוהר קטע המתאר את הקשר בין היכל האהבה אל ההיכל בו נמצאים אלו המוסרים נפשם על קידוש השם, אין כאן המקום להאריך בזאת אך מעניין לראות כי הפסוק הנדרש על עניין זה הוא: "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה".

ג. סיכום

בהסתכלות כוללת על ארבעת הנכנסים לפרדס ניכר כי 'אחר' קשור גם לשני המקרים האחרים. התערבותו מוזכרת בסיפור כניסתם. אצל ר' עקיבא לא נכנס אחר **ולכן** הוא יצא בשלום. הסבר הדבר טמון בהתייחסות ל'אחר' במשמעות הפשוטה של הביטוי, הסטרא אחרא - כוח הטומאה, הכוח המנוגד לחלוטין לכוחות הקדושה, הדוחף **לפירוד** ובכך הופך כל פעילות רוחנית לפעילות של טומאה המובילה לחורבן ונזק [28]. ביטוי לכך ישנו בקטע קודם בזוהר בו מתוארת פעילותו של מיכאל [29], המסנגר על עם ישראל ומגן עליהם באופן רציף. מוסבר שם כי החורבן שהיה לעם ישראל לא יכול היה להתרחש בגלל שמירתו של מיכאל. החורבן התרחש רק לאחר שהייתה **התערבות** של סטרא אחרא, מולו לא יכול היה מיכאל להתמודד בסגורו.

בגמרא ניתן להבחין במעין 'חלוקה' בין אחר ור' עקיבא (זה שנכנס בשלום ויצא בשלום וזה שלא נכנס בשלום ולא יצא בשלום), ומולם בן עזאי ובן זומא (שנכנסו בשלום אך לא יצאו בשלום). בזוהר, ניתן להבחין ב'חלוקה' שונה המעמידה את ר' עקיבא - שהצליח לעלות, **ומולו** את כל האחרים ש'נשברו' במקום כלשהו בדרך ונפלו! הסבר להבדל זה בין הגמרא לזוהר ניתן לתלות בגישת הזוהר המבטאת את העובדה שבעבודה רוחנית שכזו אין אמצע - ניתן רק לעלות או לרדת.

[1]. תודה לשותפים בלימוד, לרב יעקב נגן (גנק), ר' דוד צרי, אריה, דוד, אבי, לוי, יחיאל וברוך.

[2]. תהלים ק"א, ז.

[3]. תהלים קט"ז, טו.

[4]. משלי כ"ה, טז.

[5]. חלק זה עוסק ב'תיאור' של מערכות העולמות העליונים. יש להדגיש כי צורת ההגדרות והעיסוק בחלקים אלו של הזוהר לוקה בהפשטה ובשל כך גם ב'פיספוס' של חלק גדול מעניינם, אך כדי לנסות ולעסוק בכתוב שם - אנסה להשתמש במושגים "פלסטיים" כגון אלו בניסיון להסביר מושגים המתוארים בזוהר.

[6]. כל ההדגשות נעשו על ידי.

[7]. דברים ו', ה.

[8]. תהלים קט"ז, טו.

[9]. קהלת ח', יד.

[10]. תהלים י"ז, יד.

[11]. ייתכן והכוונה היא למושג ה'התאינות'.

[12]. קהלת ה', ה.

[13]. תרגום: מה היא? ראה את מטטרון שנתנה לו רשות לשבת לכתוב את זכויותיהם של ישראל, אמר: למודים אנו שלמעלה אין לא ישיבה ולא תחרות ולא הפניית עורף כלפי השכינה ולא עייפות, שמא חס ושלום שתי רשויות הן (הקב"ה ומטטרון). הוציאו את מטטרון והיכוהו בשישים שבטים של אש. אמרו למלאך: מדוע כשראית את אלישע לא עמדת לפניו? ניתנה למטטרון רשות למחוק את זכויותיו של אחר, יצתה בת קול ואמרה 'שובו בנים שובבים' - חוץ מאחר, אמר: הואיל וגורשתי מן העולם הבא אצא ואהנה בעולם הזה.

[14]. ירמיה ג', יד.

[15]. קהלת ז', יד.

[16]. הסבר זה מובא בפירוש "ידיד נפש" על פי מפרשי הזוהר.

[17]. תיאור זה אינו מילולי בזוהר אלא דרישתו של המשפט "אערע ברוחא אחרא" תוך הקבלה לכינוי שניתן לאלישע - אחר.

[18]. דברים ו', ה.

[19]. תהלים י"ז, יד.

[20]. חיבור האהבות הוא עניינה של מיתה על קידוש השם, כפי שיבואר בהמשך.

[21]. הבסיס להסבר זה הוא בספרו של אריה קפלן. שם מתוארת מערכת זו כמערכת יסודית של קשר בין עם ישראל לקב"ה (הקב"ה אוהב אותנו וְ אנו אוהבים את הקב"ה וְ אחד, אחדות).

[22]. אין כאן המקום להאריך בכך אך ניתן לסקור כמה רעיונות כאלו. בין השאר: השם יעקב - עקיבא, האשה האהובה - רחל ועוד.

[23]. דוגמא זו מופיעה בזוהר במספר מקומות, הנמשל הוא החיבור בין חסד וגבורה, אותו 'מבצע' יעקב שמידתו תפארת מחברת בין החסד והגבורה.

[24]. ידים פ"ג מ"ה.

[25]. דברים ו', ה.

[26]. ברכות סא ע"ב.

[27]. שיר השירים ד', ד.

[28]. במקומות רבים בזוהר מוזכר קשר זה בין הסטרא אחרא לבין הפירוד.

[29]. מיכאל מסמל את סטרא דימין, מידת החסד. זוהי מידתו של ר' עקיבא. כך גם המים, יסודו של ר' עקיבא מבטאים את מידת החסד.

ארבעה נכנסו לפרדס-הרב אורי שרקי

רבי עקיבא היה אחד מאלו שנכנסו לפרדס, כפי שמספרת הגמרא (חגיגה יד):

תנו רבנן: ארבעה נכנסו לפרדס, ואלו הן: בן עזאי ובן זומא אחר ורבי עקיבא. אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעים אצל אבני שיש טהור אל תאמרו "מים מים", משום שנאמר (תהלים קא, ז): "דובר שקרים לא יכוון לנגד עיני". בן עזאי הציץ ומת, עליו הכתוב אומר (תהלים קטז, יט): "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו". בן זומא הציץ ונפגע, עליו הכתוב אומר (משלי כה, טז): "דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו". אחר קיצץ בנטיעות. רבי עקיבא יצא בשלום.

הפרדס הוא אותם סתרי תורה שהיו גלויים לנביאים, ולאחר שפסקה הנבואה מישראל, נשארו השגות אלו בתור חכמה. ולכן על מנת להשיג השגות אלו נדרשת חכמה מיוחדת והכנה מיוחדת. הרמב"ם מסביר שהסיבה ששלושת החכמים לא יצאו בשלום, היא מפני שהם לא נכנסו בשלום. כלומר שהם לא הכינו את עצמם כראוי, ולכן לא יכלו להבין כראוי את מה שראו. רק רבי עקיבא הכין את עצמו כראוי, ולכן יצא בשלום. הדבר דומה לאנשים המסתכלים בשמש ללא כל אמצעי הגנה, וכתוצאה מכך הם מתעוורים. אך מי שמתכוון כראוי יכול לצאת בשלום.

הגמרא מספרת לנו שרבי עקיבא ראה שחבריו אינם מוכנים, ולכן נתן להם עצה: כאשר הם מגיעים למקום אבני שיש טהור, שלא יאמרו מים מים. ישנם פירושים רבים לדברים שתומים אלו.

הסבר אחד טוען כי כאשר האדם עוסק בעניינים פנימיים ומהותיים, באבני היסוד, הוא עלול להגיע לידי הטלת שניות באלוקות. כלומר הוא עלול לטעות בהבנת הדברים ולחשוב כי יש שני בוראים, בורא אחד למים העליונים ובורא אחר למים התחתונים. אזהרתו של רבי עקיבא היא: כאשר מגיעים לשורש הדברים, להיזהר שלא ליפול לשניות.

ר' נחמן מברסלב הסביר את הדברים באופן אחר. "מים מים" – אלו הן הדמעות, הגורמות לדברים להראות באופן מטושטש. כאשר האדם עוסק בשורשי החיים ובמהותם, עליו להיות בשמחה ולא בעצב. רבי עקיבא מזהיר את חבריו שהעצב לא יטשטש את האמת.

אבני השיש הטהור אלו הם הדברים הבסיסיים, המוצקים. הגמרא וההלכה אלו הם דברים לוגיים, אבל האמונה אינה דבר מוצק, אלא היא נוזלית כמים. רבי עקיבא מסביר, כי שורשה של האמונה גם הוא מוצק כאבני שיש.

פירוש הבעש"ט

אופן הלימוד שמחדש הבעש"ט הוא, על-פי הדרשה, בדיוק הפעילות המתוארת בפרשת השבוע - יעקב הלוקח מיאבני המקום'. 'המקום' הוא אותו מקום בו על-פי המשנה נפגע בן-זומא, כאשר פעל ככל הנראה בניגוד להוראתו של רבי עקיבא "כשתגיעו למקום אבני שיש אל תגידו מים מים". במקום-אבני-שיש זה פוגע יעקב, ושם מחשיך עליו היום. יעקב מזהה את החשך כסימן לעצור את התקדמותו בשבילי הפרדס והוא נערך ללינה. המחבר מסביר את סודן של אבני השיש על-ידי ציטוט מתיקון מ בתיקוני הזהר המבאר את סוד האל"ף העליונה כמורכבת משני יודים המופרדים בואו[5]. אם נרחיב מעט את ההתבוננות בזהר נראה כי מדרש זה עומד ככל הנראה גם מאחורי כינויו של הבעש"ט לאלף "הוא סוד אלופו של עולם טמיר וגניז בגויה". בתיקון מ נדרש הפסוק בו פרש הקב"ה את הרקיע להפריד בין מים למים, כמתחת ואו המפרידה בין שני יו"דים המסמלים שתי יצירות שונות. יצירות אלה משולות ללא ולרחל המקנאות זו בזו בניסיון להתדבק ביעקב המקשר בין שתיהן. הבנת הזהר לעומקו סבוכה, אך בוודאי גנוזה בו קומה נוספת של הבנת הדרוש אליה בעזרת ה' אדרש במסגרת אחרת. נחזור אם כן אל יעקב אבינו שבתחילת הפרשה.

אבני המקום אם כן, הן הן אבני השיש אשר ביניהן אסר רבי עקיבא להפריד ולומר "מים מים" שהרי למעשה אין כאן אלא אחדות אחת. הפירוש המקובל לדברי רבי עקיבא הסתומים הוא שלירוד בפרדס נראה כי הוא רואה שני סוגים של מים אולם רבי עקיבא מזהירו שאל לו להפריד ביניהן כיוון שזהו שקר.

רעיון זה שלא להפריד בין הדבקים מקבל כאן משנה משמעות משני כיוונים: מצד אחד עוסק הבעש"ט בייחוד וקישור האותיות והוצאתן מן הפירוד כלומר כיצד להפוך את שני האל"פין שבאות ב' לאחת. בדומה לצורך להבחין כי אין פירוד במים, כך צריך להעמיק ולראות כי גם בפנימיות האותיות אין פירוד כלל.

מן הצד השני מתקשר רעיון זה היטב לאגדה על האבנים המתאחדות לאבן אחת למראשותיו של יעקב. יתכן כי רי"י אכן מתכתב כאן עם מדרש זה אף שאינו מזכירו ולו ברמז נדמה לי כי הקשר שצריך להיווצר בין האבנים רומז לכך היטב. לקיחת האבנים אל מראשותיו של יעקב נועדה למשוך את התי"ו אל הראש. כלומר האבנים הן האותיות הנמצאות במרחבי לבושי התורה ואותן לוקח יעקב אל ראשו ומחשבתו ומעלה אותן מן הפירוד של התי"ו - תחתית המדריגות - אל אורו של הראש.

תהליך הלימוד של הבעש"ט, המדבק עצמו בפנימיות רוחניות האותיות, התקיים איפוא בשנתו של יעקב המעמיק במחשבתו לקשר את אותיות התורה מתוך לבושי התורה בחזרה אל מקורה. מתוך דבקות זו באותיות התורה מגיע יעקב לאקסטזה של התפשטות מגשמיות [6] הגורמת לו לחוות את עצם קיומו בעולם הזה כחלום. המילה 'ויחלם' מקבלת פירוש דינמי בו החלום הוא מצד אחד החזיון הא-לוהי שבפירוש הפשוט ומצד שני מבטא החלום את נקודת המבט של הצופה מתוך עולם הא-לוהות אל העולם-הזה. יעקב שרוי בדבקות מוחלטת בא-לוהי ומשם נראה העולם הזה כחלום רחוק.

במצב חלומי זה מבין יעקב כי מנקודת המבט של העולם הבא, העולם הזה משמש כסולם שנועד להתכוננות לקראת העליה אל העולם הבא וזוהי התועלת הגלומה בו. שלושת הצדדים שמנינו בחלום יעקב נלמדים מתוך צלילה ודבקות בכ"ב אותיות התורה. רמז נוסף הרומז לפעולת העלאת האותיות בה אנו עוסקים, מצוי במילה וישכ"ב [7]. על פי הזהר מפרק רי"י את המילה לשני חלקיה: יש הרומזת לחכמה הנקראת י"ש מעלה את כ"ב אותיות התורה.

זהו רעיון יסודי נוסף במחשבת החסידות שזכה גם להתלבשויות רבות בתורות חסידיות - העיקרון הדורש להעלות את המלכות לחכמה. ליצור קשר בין השכל והרגש.

פרשת בא מאמר ב

מו"ר הרה"צ בנש"ק רבי יעקב פינטו שליט"א

הבא להיטהר מסייעין בידו

"ויאמר ה' אל משה בא אל-פרעה כי אני-הכבדתי את-לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו".

כאשר קוראים פסוק זה המדבר על "הכבדת ליבו של פרעה", נראה כי בורא עולם סגר את פתחי התשובה בפני פרעה מלך מצרים, ואכן, אכזריותו של פרעה הייתה כל כך גדולה עד שהיה שוחט על פי עצת אצטגניניו שלוש מאות תינוקות מעם ישראל כל יום, חציים בבוקר וחציים בערב כדי להירפא מצרעתו. הוא שגזר ללא חמלה - כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ובמו ידיו טבח כל כך הרבה תינוקות, לבד מהתעללותו בעם שלם אשר נוכח הפחד מהמוות וצער הייסורים והמכות של נוגשיו לא שמעו אל משה אף שבא לבשר להם

בשורות טובות, ובמקום להתעודד ולקוות אמרו לו "בן עמרם הניחנו במקומנו" ואף שהיו מאמינים במלכות שמים ובנביאות מיאנה אוזנם לשומעו. כזה אכזר וכפרן, הרי שכל עונש שיינתן לו, מצידנו ראוי הוא ללא כל רחמים.

אמנם יודעים אנו כי כל חיותו של האדם בעולם היא מכוח היכולת שלו לבחור בין הטוב ובין הרע, ואילו בטל כוח הבחירה אין עוד טעם לחיי האדם בעולם. וזה עיקר התשובה המיוחדת רק במלכות שמים, כי כאשר יש לאדם אפשרות לחזור בתשובה יכול הוא להיטיב דרכו אך אם שבוי הוא ביד יצרו מבלי יכולת להשתחרר מכבליו הלוטפים כיצד נוכל לבוא אליו בטענת יום פקודה על כך שלא בחר בדרך הטוב, הרי דרך הטוב הזאת נמנעה מאיתו. והדברים אמורים גם כלפי פרעה מלך מצרים, שאמנם ברוב רשעותו מבינים אנו את מידת העונשים אשר באו עליו ועל עמו אך מה פשר כי נטעון כלפיו מדוע לא שילחת את ישראל ממצריים, וכי יכול היה פרעה בפועל לשלחם אחר שהוכבד ליבו וניטל ממנו כוח הבחירה?

אלישע בן אבויה

הנה אותה שאלה שעלתה מסיפורו של פרעה מלך מצרים, עולה גם מסיפורו של אלישע בן אבויה שכונה "אלישע אחר", אך קודם שנתבונן בדברים נביא כאן את השתלשלות המעשה שהביא את חז"ל לכנותו בשם "אחר".

בעת שנולד אלישע לאביו אבויה, נערכה לכבוד מילתו סעודה גדולה שבה השתתפו כל גדולי ירושלים, וביניהם רבי אליעזר ורבי יהושע.

כאשר סיימו המסובים את סעודתם, הכל קמו בשירה ובריקוד, ואילו רבי אליעזר אמר לרבי יהושע: 'הבה נעסוק בשלנו', כלומר: נשב ונלמד תורה.

בשעה שהיו עוסקים בלימודם ירדה אש מן השמים והקיפתם. כיון שנכנס אבויה לחדר לימודם, ראה אש האופפת אותם בתוך ביתו, נבהל, וקרא לעברם: 'רבותיי, וכי באתם לשרוף את ביתי עלי?'

אמרו לו: 'חס ושלום, אלא יושבים היינו וחוזרים בדברי תורה - מן התורה לנביאים, ומן הנביאים לכתובים, והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני".

ובכוח שהגיעו לדרגה גבוהה כל כך בעומק התורה, הייתה אופפת אותם האש שבה נחקקה התורה במעמד הר סיני, וכמאמר הכתוב "וההר בֹּעַר באש", והיה מעמד לימודם כמעמד קבלת התורה ממש.

ראה כך אבויה, התפעם עד עמקי נפשו, וברוב התלהבותו הכריז: "אם כך היא כוחה של תורה, לכשיגדל הבן הזה הריני מפרישו לתורה. ואמנם בירושלמי מובא כי כיוון שלא הייתה כונתו לשם שמים יצא אלישע בנו אחר שהיה בקי בתורה, לתרבות רעה.

אכן, אלישע בן אבויה גדל לתלמיד חכם בעל שיעור קומה נדירה ביותר, הוא היה מאותם ארבעה גדולים שנכנסו לפרד"ס ארבעה נכנסו בפרדס, ואלו הן: בן עזאי, ובן זומא, אחר (שהוא אלישע), ורבי עקיבא.

אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו "מים מים", משום שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני.

בן עזאי הציץ ומת, עליו הכתוב אומר 'יקר בעיני ה' המותה לחסידיו'.

בן זומא הציץ ונפגע, ועליו הכתוב אומר 'דבש מצאת אכל דרך פן תשבוענו והקאתו'.

אחר קיצץ בנטיעות.

רבי עקיבא יצא בשלום.

איננו מסוגלים להבין מהו מקום קדושת הפרד"ס אך אלישע הגיע להשגות גבוהות עד מאוד, הוא נכנס לפני ולפנים וזכה להיכנס אל תוך חצר המלוכה של הקב"ה בכבודו ובעצמו, ושם אלישע מתערער ובגמרא במסכת חגיגה מובא האירוע שגרם לו לכך, והוא שבעולמות העליונים ראה [אלישע] את מיטטרון – המלאך, שניתן לו רשות לשבת לכתוב את זכויותיהם של ישראל.

בעצם על פי פירושי חז"ל הראו לאלישע שזכויות עם ישראל נכתבות ונשמרות בשמים על ידי מיטטרון, מלאך ראשי, היושב וכותבן. אף שלמלאכים בדרך כלל אין זכות ישיבה, עקב חביבות עם ישראל העניקו למיטטרון זכות זו. אך המראה המופלא שאמור היה לסייע לאלישע יצר בעיה בלתי צפויה. אלישע מצא סתירה בין המראה שמטטרון יושב ובין המסורת שקיבל שלמעלה אין עייפות" עייפות ואין זכות ישיבה אלא למלך מלכי המלכים. אילו יראתו של אלישע הייתה קודמת לחכמתו היה משלים עם האפשרות שישנם דברים נשגבים מבינתו. אך הוא לא עמד בניסיון אמוני זה והעדיף פיתרון שמצא בספרי המינים שהיו נושרים מחיקו, שיש שני אלים - אל טוב ואל רע, והאל החלש הוא האל הטוב המייצג עם נרדף.

כדי "לשכנע" את אלישע שמטטרון הוא מלאך ולא אל, הלקו את מיטטרון על שבישיבתו התעה את אלישע, אך ההלקאה העמיקה את הבעיה. אלישע נתפס לרעיון שהמלאך הכותב את זכויות עם ישראל נענש על כך. מכאן הסיק אלישע על הערך המוגבל של הזכויות הללו ושהבעיה של 'צדיק ורע לו' קיימת גם במרומים. מיטטרון שהוכה "העניש" את אלישע וקיבל רשות "למחוק" את זכויותיו. נוכל להבין עונש זה בהתאם לכלל של מידה כנגד מידה: המזלזל בעיקרון של שכר ועונש מאבד את זכותו לשכר.

לאלישע נתעוררו שאלות אמוניות רבות, ועל כך מסופר כי פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר וראה אדם אחד שעלה לראש הדקל ונטל האם על הבנים וירד בשלום, במוצאי שבת ראה אדם אחר שעלה לראש הדקל ונטל הבנים ושלח את האם וירד והכישו נחש ומת, אמר: כתיב 'שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים, היכן טובו של זה והיכן אריכות ימים של זה, ולא ידע שדרשה רבי עקיבא בצבור למען ייטב לך - בעולם שכולו טוב, והארכת ימים - לעולם שכולו ארוך.

ויש מביאים שראה לשונו של ר' יהודה הנחתום נתון בפי הכלב, אמר אם הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך, לשון שאינו יודע ואינו יגע בתורה על אחת כמה וכמה, אמר אם כן לא מתן שכר לצדיקים ולא תחיית המתים.

ומכאן מגיעים אנו לאותה נקודה בה עומד אלישע לכאורה במצב של "חוסר בחירה", והיא משיחה שקיים עם תלמידו – רבי מאיר בעל הנס. שאל אלישע פעם את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה: מאי דכתיב לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז?

אמר לו: אלו דברי תורה, שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית.

אמר לו אלישע: רבי עקיבא רבך לא אמר כך, אלא: מה כלי זהב וכלי זכוכית, אף על פי

שנשברו יש להם תקנה - אף תלמיד חכם, אף על פי שסרח יש לו תקנה.

ענה לו רבי מאיר: אף אתה חזור בד!

אמר לו: כבר שמעתי מאחורי הפרגוד "שובו בנים שובבים - חוץ מאחר".

ועוד מספרת הגמרא מעשה באחר שהיה רוכב על הסוס בשבת, והיה רבי מאיר מהלך אחריו ללמוד תורה מפיו.

אמר לו: מאיר, חזור לאחריך, שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת.

אמר ליה: אף אתה חזור בד!

אמר ליה: ולא כבר אמרתי לך כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים - חוץ מאחר.

בעצם, עדים אנו לכך שהמונע העיקרי מאלישע בן אבויה לחזור בתשובה, היא הבנתו על פי מה ששמע מהשכינה הקדושה, שכוח התשובה ניטל ממנו. ושוב מוצאים אנו את עצמינו עומדים ותוהים כפי שתהינו לגבי פרעה, האמנם? האם יתכן שניטלה מאלישע זכות הבחירה, ומה פשר לחייו ללא זכות זו, ועל מה ניתן יהיה לתובעו כשימשיך ברעתו?

סייעתא דשמיא

אמנם בשני סיפורי חיים אלו באים אנו ליסוד אחד גדול ומרכזי באדם, היסוד עליו מושתת כל עיקרון הנפילה והעלייה הרוחנית הבאה לאחריה. והוא מדברי הגמרא האומרת כי "הבא ליטמא פותחין לו" ואילו "הבא ליטהר מסייעין בידו" – כלומר, האדם אשר רוצה לחטוא אין מפריעים לו לחטוא שהרי בחירת הרע היא זכותו מכוח הבחירה הבסיסית, אך הבא ליטהר מקבל "דחיפה" על מנת שיצליח בבחירתו בטוב, וזאת מאחר שעולמנו הוא עולם הגשמי וכנגד סחיפת הגשמיות האופפת אותנו מכל עבר מגיעה לאדם עזרה משמיים בבואו לבחור בטוב, וכך מתאזנת לה זכות הבחירה. למה הדבר דומה? אדם החפץ לקנות דבר מה יקר ערך כמו שמן אפרסמון (שמן מבושם וחשוב שהיה בזמן הגמרא), צריך להמתין עד שימלאו את חפצו. אך מי שרצונו בדבר מה חסר ערך יוכל להשיגו בקלות יתירה. באותו האופן ממש, הבא להיטמא משיג את חפצו בקלות, ואילו הבא להיטהר ולזכות למעלה רוחנית - נזקק לסיוע.

והנה פרעה מלך מצרים, וגם אלישע אחר לא היו אנשים פשוטים כלל, הם היו במדרגת התבוננות גדולה, וכל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, ומשום כך ניסיונם היה ניסיון עצום. שניהם טעו במראה עיניים, פרעה חי בעולם שכולו כשפים ומעשה מופת מכוחות הטומאה, את אלוקי ישראל לא ראה בחושיו אלא היה צריך להאמין בו, וגם אותם מכות שבאו עליו, אמנם השאירו רושם גדול עליו אך המלך הזה שראה מידי יום מעשה כשפים לא בנקל יקבל כי כי המכות המופלאות מסמלות על כוח אלוקי הנסתר והעליון ממנו. ואמנם רק כאשר ראה שהאלוקים הזה ניצח את כל סמלי מצריים והטביעם במים כנגד כל חוקי הכשפים והמופתים הטמאים שהכיר אז הבין כי אכן ישנו כוח עליון המחייב אמונה בו, ובאמת בסופו של דבר נשאר יחידי מכל עמו ונתגלגל לנינווה העיר הגדולה ושם חזר בתשובה והחזיר את בני העיר בתשובה לפני בורא עולם.

וכן היה עם אלישע אחר, אשר בגדלותו הגיע להשגות נשגבות, אלא ששם הטעוהו חושיו כי במו עיניו "ראה" סתירה למה שקיבל ולמד. אלישע לא עמד בסתירה זו והלך למרוד

בבוראו.

גם לפרעה וגם לאלישע הייתה עדיין אפשרות לשוב בתשובה שלימה, אך חזרתם בתשובה הייתה צריכה להיות מתוך התבוננות מתקנת להתבוננותם הקודמת שהורידתם לשאול רוחני. ועל כן משניהם ניטלה "העזרה האלוקית" המגיעה כבונוס לבא ליטהר, וזאת הייתה חלק מתהליך תשובתם, שכן לפרעה מלך מצרים – הוכבד הלב, לבל ייכנע למכות הבורא ומתוך "רגש של כאב" ישוב בתשובה, הכבדת ליבו הייתה על מנת לאזן בין כאב המכות לבחינה והכרת השכל שיש בורא לעולם המנהיג את הבירה, וזהו איזון לבחירה, שאם אך למרות "הכבדת הלב" יעמיק פרעה במחשבתו ובהתבוננותו לדעת את האלוקים, יוכל לחזור בתשובה ולעלות על דרך המלך.

וכן הוא לגבי אלישע, ומבואר כי אלישע שמע את השכינה אומרת "שובו בנים שובבים – חוץ מאחר", הוא לא שמע חוץ "מאלישע", כי אלישע היה ראוי לחזור בתשובה, הוא שמע חוץ "מאחר", לאמר, אלישע חזר בדך והשאר את "אחר" מאחור. זהו מסר אלוקי שבא ברמז לאלישע ולא בפירוש, כי אלישע אינו זכאי לעזרה אלוקית ליטהר, כי חטאו היה חטא מתוך חוסר התבוננות, ובתשובתו ראוי לו להתבונן ולהתעמק בדברים ששמע, ואת זאת לא השכיל לעשות, ונשאר בקלקלתו.

וזהו יסוד גדול בחזרת האדם בתשובה שלימה – הזכות והניצול בפועל של העזרה האלוקית, וכפי שהביא בספר 'ישמח ישראל' לאדמו"ר מאלכסנדר זיע"א את דברי הזוהר שמי שאין לו תשובה היינו שניטל ממנו עזר העליון.

אדם שרואה את שפלות ליבו ומה הם החטאים שהביאו אותו למצבו השפל, בזכות מידת הענווה שמלביש על עצמו, שהוא רואה ומרגיש ממש שאין עזרה מלבד ה' יתברך, אזי הקב"ה חותר חתירה מתחת כיסא הכבוד ומציל את נשמתו הטועה.

כשהקב"ה פותח פתח לשערי תשובה אזי ברשעות הגדולה ביותר יש לו לאדם מקום תשובה להתגדר בו, כמו שמצאנו אצל מנשה מלך יהודה, שלמרות שעשה חטאים גדולים ועבד כל עבודה זרה שבעולם ומלאכי השרת לא רצו שתפילת מנשה תתקבל בשמים, בכל זאת בשעה שעשה תשובה מעומק הלב ובלב נשבר, תשובתו נתקבלה על ידי זה שהקב"ה חתר חתירה מתחת כיסא כבודו.

מפרעה אומנם הקב"ה נלקח העזר העליון, אבל אם פרעה היה נכנע לפני ה' יתברך הכנעה אמיתית, עצם ההכנעה היא תשובה ובוודאי שהייתה מתקבלת לפני הקב"ה.

בני ישראל מקבלים את הכוחות העליונים מכוח קדושת ה' יתברך כמו שנאמר בפסוק פרשת קדושים "קדושים תהיו כי קדוש אני ה'". מכוח קדושתו שהוא משפיע על בני ישראל, הם שפלים ומכניעים את ליבם וכך הם מושפעים מקדושתו. ובגמרא מובא, שאדם שהוא בעל גאווה ויש בו גסות הרוח "אין אני והוא יכולין לדור בכפיפה אחת" ממילא במעשיו המקולקלין מרחיק ממנו את עזר העליון, ויצר הרע גובר עליו בכל רגע ובכל שעה, כך נעשה רחוק מה' יתברך, ועל ידי הגאווה מידרדר ונופל בידי הסטרא אחרא רח"ל ובסופו של דבר נכשל גם בגילוי עריות, כמו שלמדנו בגמרא "כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש" וחטא זה נוטל מאור עיניו של אדם, כמו שלמדנו בהרמב"ם שמחשיך את האור לראות מאין הוא בא ולאן הוא הולך ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, כך הוא נעשה מרוחק ומאבד את עזר העליון רח"ל.

ועל כן יאמר האדם בואו חשבון בואו נעשה חשבוןנו של עולם ויתבונן במצבו ויתן על ליבו את רוע מצבו ורוב התרחקותו מהשי"ת ויחשוב, במה יתגאה האדם שהוא קרוץ מחומר,

היום כאן ומחר בקבר, ואז נכנסת בו מידת הענווה ונעשה נכנע ושפל רוח, ויאמר כל הצרות הללו הם באו לו משגיאות של שטות בלי שימת לב, ומכוח זה הקב"ה ברוב רחמיו וברוב חסדיו חותר לו חתירה מתחת כיסא כבודו ומציל את נשמתו ומקבל את תשובתו מלפניו. בניגוד לפרעה מלך מצריים שמרוב גאוותו נחסמה ממנו מידת ההתבוננות במה שמעליו ואיבד ברשעותו את חתירת הבורא ועזרתו לאדם כי ישוב בתשובה שלימה.

מכתב מאליהו

איך היה אפשר, שתנא גדול כאלישע בן אבויה, תלמידו של ר' עקיבא ורבו של ר' מאיר למרות כל גדלותו בתורה יצא לתרבות רעה?

וביום, על סבות יציאתו לתרבות רעה מובא בירושלמי חגיגה, שאביו היה מגדולי ירושלים אליעזר 'שבא למהולי קרא לכל גדולי ירושלים, ובזמן שאכלו ושתו שרו טפחו ורקדו, ישבו ר' יהושע ועסקו בדברי תורה, ירדה אש משמים והקיפה אותם... אמר הואיל וכך כחה של תורה, אם יתקיים הבן הזה לתורה אני מפרישו. ולפי שלא היתה כוונתו לשם שמים לפיכך לא נתקיים. הרי שיציאתו לתרבות רעה היתה, כי רצון אביו למסרו לתלמוד תורה נבע מתוך שלא לשמה, מתוך שראה כבוד והדר תורה. בגמרא מובאים עוד טעמים, בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינות נושרים מחיקו ועוד. הרי שמנו ב' סבות עקריות, שכוונת אביו בחינוכו היתה שלא לשמה, והסבה האחרת מינות, נתבונן מהו הקשר בין שתי הסבות

והדברים, מדברי ר' אליעזר ור' יהושע, "מפני שאנו חורזים דברי תורה נביאים וכתובים מעידים בינותינו שמהר סיני ניתנו" וכו', למדנו עיקר חשוב, כי החדרת האמונה בלב עד כדי שיכנוע גמור באה על ידי לימוד התורה עצמו. בן תורה נוכח לדעת בלימודו שיש בתורה

אורות נשגבים, וכשעומד לפני חזיון נפלא זה, מעצמו בא לידי הכרה כי תורה זו תורת השי"ת... היא וכי יתכן אחרת?

זוהי גם דרך העליה באמונה. התעלות באמונה פנימית מדרגה אחר מדרגה, באה על ידי התעמקות בתורה עצמה, ולא על ידי חקירות שכל מופשטות, כי השכל משוחד על ידי כל מיני נגיעות, והרצון מטה את השכל אל אשר יחפוץ... באדם יש כח הנקרא סקרנות... אבל היצר הרע מפתה את האדם ומשתמש בכל הסקרנות לטעות עניני עולם הזה, ולאחר הטעימה כבר יש ליצר הרע מקום כניסה אל האדם. התאוה והעבודה זרה - מינות מסובבות זו מזו, תחילה באה התאוה ואחר כך עבודה זרה, כי התאוה סבה לעבודה זרה, כאמרם ז"ל יודעין היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש, ולא עבדו עבודה זרה אלא כדי להתיר להם עריות סנהדרין ס"ג), הרי שהנגיעות סבת המינות... מכאן למדנו שאי אפשר שינצל (בפרהסיא האדם ממינות כל זמן שהוא מלא פניות של תאוות העולם הזה, כי הן משחדות ומעוורות את... שכלו להתיר לעצמו רצונותיו, לכן גם גדולי השכל נכשלו בכפירה

ומה יעשה זה שיש בו ממדות התאוה? יעסוק באמונה פשוטה בלי התחכמות, בחינוך והרגל למעשי מצוות - אם גם חיצוניים בראשיתם, ובלמוד התורה בהתמדה, ולאט לאט יוחלשו. תאוותיו ויזכך לבו, ואז יזכה לאמונה פנימית זכה

ברם אוי למי שנגוע בשתי המחלות, עוסק בספרים שיש בהם תערוכות של כפירה, ודבק בשלא לשמה - בשאיפות לערכי העולם הזה. דברי מינות מפסידים את התמימות של האמונה ומדות השלא לשמה יוסיפו לו נגיעות המגבירות את הכפירה. שתי הסבות פעלו, הפשוטה באלישע בן אבויה, השלא לשמה שהיה טבוע בראשית חינוכו על ידי שאיפת אביו לכבוד, ריח בתי העבודה זרה שהיה מפעפע באמו בשעת עיבור (ירושלמי חגיגה ב' - והשורש למינות מ"א)... ובאמת גם לו היתה אפשרות של תקנה על ידי תשובה, כי בכל בן ישראל נשאר נקודה פנימית אחרונה, שעליה אין הרע שולט, כהבטחת הקב"ה, "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם", וממנה היה יכול לצמח שורש התשובה, אולם הוא בהשחתתו שמע מהרהורי לבו (חלק ג עמוד קעה)... ולא רצה את התיקון

אולם מי שלא יבחין על פי דרך זו - ניזוק בהסתכלו למעלה ממדרגתו, ונוראה סכנת... החילופים הנעשית על ידי היצר, עד שגם תנא כאלישע בן אבויה נכשל בהם ויצא לתרבות רעה. עיין בחגיגה ט"ו, אחר קיצץ בנטיעות. חזה מטטרון דאתיהבא ליה רשותא למיתב... למכתב זכוותא דישראל, אמר שמא חס ושלים שתי רשויות הן

אם כן פירוש הגמרא הוא, שבהכנסו לפרדס הראו לאחר גודל זכויות התורה שהוא היה... דבוק בלימודה, כדי לעוררו לעלות עוד יותר, והיה עליו להתבונן בחסדיו יתברך הנפלאים שהוא מחשיב בחסדו כאילו עבודתו צורך גבוה. אבל הוא טעה בנתנו ערך מוחלט לזכויות ההן, וכאילו הן כביכול צורך גבוה מצדו חס ושלים... כיוון שראייתו הוכהתה על ידי נגיעות של שמץ מינות, ועל ידי שחסרה לו הטהרה של הלשמה. (שם עמוד רס